

“TURKIY XALQLAR ADABIYOTI TADQIQIDA INNOVATSION YONDASHUVLAR” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

„DEVONI HIKMAT“DA RUHIYATNI OCHIB BERUVCHI VOSITALAR

Tuychiboyeva Nodira Komiljon qizi

Farg‘ona shahar 5-umumta‘lim maktabi o‘qituvchisi.

toychiyevanodira316@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17268278>

Annotatsiya. Ushbu tezis “Devoni hikmat”da ruhiyatni ochib beruvchi vositalarni tahlil qilishga bag‘ishlangan. Yassaviy hikmatlari misolida tasavvufiy istilohlar, ramziy obrazlar, metaforalar, murojaatlar, so‘roq-javoblar, zidlash, tasvirlash, takror va sodda til kabi vositalar orqali ruhiyatning murakkabligi, nozikligi va Alloh bilan aloqasi qanday aks etishi ko‘rib chiqiladi. Maqolada hikmatlarning ruhiy olamni anglash va ma‘naviy kamolotga erishishdagi ahamiyati ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: hikmat, tasavvuf, ruhiyat, vositalar, istiloh, ramz, metafora, murojaat, so‘roq-javob, zidlash, tasvirlash, takror, sodda til.

Abstract. This thesis is dedicated to the analysis of the means of revealing spirituality in the „Divani Hikmat“. Using the example of Yasawi’s hikmets, it examines how the complexity, subtlety, and connection with Allah of spirituality are reflected through Sufi terms, symbolic images, metaphors, addresses, questions and answers, antithesis, descriptions, repetitions, and simple language. The article reveals the significance of the hikmets in understanding the spiritual world and achieving spiritual perfection.

Key words: hikmet, Sufism, spirituality, means, term, symbol, metaphor, address, question-answer, antithesis, description, repetition, simple language.

Аннотация. Данный тезис посвящен анализу средств раскрытия духовности в „Дивани Хикмат“. На примере хикметов Ясави рассматривается, как сложность, тонкость и связь с Аллахом духовности отражаются через суфийские термины, символические образы, метафоры, обращения, вопросы-ответы, противопоставления, описания, повторы и простой язык. В статье раскрывается значение хикметов в понимании духовного мира и достижении духовного совершенства.

Ключевые слова: хикмет, суфизм, духовность, средства, термин, символ, метафора, обращение, вопрос-ответ, противопоставление, описание, повтор, простой язык.

Kirish. Bugungi kunda, ma‘naviy qadriyatlarning ahamiyati tobora ortib borayotgan bir paytda, insonning ruhiy olamini anglashga qaratilgan tadqiqotlar dolzarblik kasb etmoqda. Ayniqsa, tasavvufiy adabiyot namunalari, xususan, Hoja Ahmad Yassaviyning „Devoni hikmat“ asari ruhiyatni teran anglash va ma‘naviy kamolotga erishish yo‘lida muhim manba hisoblanadi. „Devoni hikmat“ – turkiy xalqlar adabiyotida tasavvufiy-didaktik yo‘nalishning yorqin namunasi bo‘lib, unda Yassaviyning ilohiy ishq, ma‘rifat, insoniy fazilatlar haqidagi fikrlari o‘z ifodasini topgan. Yassaviy o‘z hikmatlari orqali insonni nafsini tiyishga, qalbiga mehr-muhabbat solishga, Allohga yaqin bo‘lishga undaydi.

“TURKIY XALQLAR ADABIYOTI TADQIQIDA INNOVATSION YONDASHUVLAR” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Adabiyotlar tahlili va metodlar. „Devoni hikmat“ va Yassaviyning hayoti, ijodi haqida ko'plab tadqiqotlar olib borilgan. B.Qosimov, N.Mallaev, H.Boltaboyev, A.Rasulov, S.G'aniyeva kabi olimlar Yassaviy merosini o'rganishga katta hissa qo'shgan. Tasavvufiy adabiyotshunoslik sohasida E.Bertels, A.Shimmel, J.S.Trimingem kabi olimlarning ishlari muhim ahamiyatga ega. Ushbu tadqiqotlarda „Devoni hikmat“ning g'oyaviy-badiiy xususiyatlari, janr xususiyatlari, til va uslubi tahlil etilgan. Ammo, „Devoni hikmat“da ruhiyatni ochib beruvchi vositalar alohida tadqiqot obyekti sifatida deyarli o'rganilmagan.

Ushbu tezisda qiyosiy tahlil metodi orqali hikmatlardagi turli vositalar o'zaro solishtiriladi, kontekstual tahlil metodi orqali vositalarning hikmat matnidagi ma'nosi aniqlanadi, semantik tahlil metodi orqali vositalarning ruhiy-ma'naviy mazmuni ochib beriladi.

Natijalar va muhokama. Ahmad Yassaviy hikmatlarida ruhiyatni ochib berishga xizmat qiluvchi turli vositalar mavjud. Ular orqali ruhiyatning murakkabligi, nozikligi va Alloh bilan aloqasi tasvirlanadi.

Tasavvufiy istilohlar: Fano, Baqo, Ishq, Ma'rifat, Zikr, Muroqaba, Tavakkul kabi tasavvufiy istilohlar hikmatlarda ruhiy holatlarni ifodalash uchun ishlatiladi. Masalan, „fano“ – o'zlikdan voz kechish, Oллоhda yo'q bo'lish holatini, „ishq“ – Oллоhga bo'lgan cheksiz muhabbatni bildiradi:

Qul Xoja Ahmad, shariatni qo'lg'a olg'il,

Tariqatda, haqiqatda yo'lg'a kirgil.

Ma'rifatda tufroq bo'lib fano bo'lg'il,

Tufroq bo'lib dargohiga bordim ma'no [2:47]. Ramziy obrazlar: May (Sharob), Jom, Soqi, Layli va Majnun, Sham, Parvona kabi ramziy obrazlar hikmatlarda ruhiy ma'nolarni ifodalash uchun qo'llaniladi. Masalan, „may“ – ilohiy muhabbat ramzi, „jom“ – qalb, ko'ngil, „sham“ – ma'rifat va hidoyat ramzi sifatida ishlatiladi:

Jomi sharob ichilur, durru guhar sochilur,

Jonni ko'zi ochilur, bu xalqaning ichinda. [2:262]

Metaforalar va qiyoslar: Hikmatlarda nafs – dushman, qalb – ko'zgu, dunyo – bir bozor, do'kon kabi metafora va qiyoslar ruhiy voqelikni tasvirlash uchun ishlatiladi.

Ishq kimyoyi Ahmar, olam do'kon emasmu?

Mardi Xudog'a ma'lum, usta do'kon emasmu?[2:286]

“TURKIY XALQLAR ADABIYOTI TADQIQIDA INNOVATSION YONDASHUVLAR” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Murojaat va nido: Hikmatlarda „Ey do‘stlar“, „Ey oshiqlar“, „Ey g‘ofillar“ kabi murojaatlar o‘quvchini ruhiy olamga jalb qilishga va unga ta‘sir o‘tkazishga xizmat qiladi.

*Sartosari jahong‘a, boqsa baloyi to‘fon,
Ey qavmi Nuh qo‘rqing, Haq kishtibon emasmu?*

So‘roq va javob: Hikmatlarda so‘roqlar o‘quvchini o‘zini o‘zi anglashga, hayot ma‘nosini izlashga undaydi. So‘roqlarga berilgan javoblar ruhiy haqiqatni ochib beradi.

*O‘lum elchisi keldi, yarog‘ing negaa qilmassan?
Soqol-soching oqorub, yarog‘ing nega qilmassan? [2:295]*

Zidlash: Hikmatlarda yaxshilik va yomonlik, nafs va qalb, dunyo va oxirat oqil va nodon kabi zid tushunchalar qarama-qarshi qo‘yiladi. Bu orqali ruhiy kurashning mohiyati ko‘rsatiladi.

*Ayo oshiq doim mudomHaqni izla,
Zohir vayron qilib, botin Arshni ko‘zla,
Har so‘zlasang oqillarga sirdin so‘zla,
Sir so‘zini nodonlarga aytsa bo‘lmas. [2:186]*

Tasvirlash: Hikmatlarda ruhiy holatlar (masalan, xursandchilik, qayg‘u, umid, qo‘rquv) tasvirlanadi. Bu o‘quvchiga ruhiy olamni his qilishga yordam beradi.

*Umrिमohir bo‘lg‘onda na qilg‘oyman, Xudoyo!?
Jon olg‘uchi kelgonda na qilg‘oyman, Xudoyo!? [2:169]*

Takror: Ba‘zi so‘zlar va iboralar hikmatlarda takrorlanadi. Bu ularning ahamiyatini ta‘kidlashga va o‘quvchi ongiga chuqurroq singdirishga xizmat qiladi.

*Nafs yo‘lig‘a kirgan kishi rasvo bo‘lur,
Yo‘ldan ozib, toyib, to‘zib, gumroh bo‘lur.
Yotsa, qo‘bsa shayton bilan hamroh bo‘lur,
Nafsni tepgil, nafsni tepgil, ey badkirdor*

Hikmatlar sodda til va uslubda yozilgan. Bu ularning xalq orasida keng tarqalishiga va oson tushunilishiga imkon bergan.

Ushbu vositalar yordamida Yassaviy hikmatlarida ruhiyatning murakkabligi, nozikligi va Alloh bilan aloqasi yorqin tarzda aks etadi. Har bir vosita o‘ziga xos tarzda ruhiy olamni ochib berishga xizmat qiladi. Tasavvufiy istilohlar orqali ruhiy holatlar ifodalanadi, ramziy obrazlar orqali ruhiy ma‘nolar aks ettiriladi, metaforalar orqali ruhiy voqelik tasvirlanadi, murojaatlar orqali o‘quvchi ruhiy olamga jalb qilinadi, so‘roq-javoblar orqali o‘zini o‘zi anglashga undaladi, zidlash orqali ruhiy kurashning mohiyati ko‘rsatiladi, tasvirlash orqali ruhiy olamni his qilishga yordam

“TURKIY XALQLAR ADABIYOTI TADQIQIDA INNOVATSION YONDASHUVLAR” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

beriladi, takror orqali muhim g‘oyalar ta’kidlanadi, sodda til orqali hikmatlar xalq orasida keng tarqaladi.

Xulosa. „Devoni hikmat“da ruhiyatni ochib beruvchi turli vositalar mavjud bo‘lib, ularning har biri o‘ziga xos vazifani bajaradi. Tasavvufiy istilohlar, ramziy obrazlar, metaforalar, murojaatlar, so‘roq-javoblar, zidlash, tasvirlash, takror va sodda til kabi vositalar orqali Yassaviy o‘z hikmatlarida ruhiyatning murakkabligi, nozikligi va Alloh bilan aloqasini yorqin tarzda aks ettira olgan.

Yassaviy hikmatlari nafaqat adabiy-badiiy asar, balki insonning ruhiy kamolotga erishishi uchun muhim qo‘llanma hamdir. Hikmatlarni o‘qish orqali inson o‘z ruhiy olamini anglashga, nafsini tiyishga, qalbiga mehr-muhabbat solishga, Allohga yaqin bo‘lishga intiladi. Kelgusida „Devoni hikmat“dagi ruhiyatni ochib beruvchi vositalarni boshqa tasavvufiy asarlar bilan qiyosiy o‘rganish, ularning zamonaviy adabiyot va san’atdagi ifodasini tahlil qilish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Komilov N. Tasavvuf. – Toshkent: Movarounnahr – O‘zbekiston, 2009-y.
2. Ahmad Yassaviy. Devoni hikmat. Nashrga tayyorlovchi R. Abdushukurov. – Toshkent, 1992-y.
3. Адабий тур ва жанрлар. Уч жилдлик, 2-жилд. Лирика. – Тошкент: Фан, 1992-y.
4. Hoja Ahmad Yassaviy. Devoni hikmat. – Toshkent: Navro‘z, 2018-y
5. Alisher Navoiy asarlari tilining izohli lug‘ati. To‘rt tomlik, IV tom. – Toshkent: FAN, 1985-y.